

MARKAZIY OSIYODA AQSH SIYOSATI VA O‘ZBEKISTONNING GEOSIYOSIY O‘RNI (1991-2024)

Xatamov Tursunboy Xamdam o‘g‘li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Tarix mutaxassisligi 2 -kurs magistranti

ANNOTATSIYA

1991–2024 yillarda AQSHning Markaziy Osiyo siyosati xavfsizlik, barqarorlik va demokratik institutlarni mustahkamlashga qaratildi. Afg‘oniston urushidan so‘ng Vashingtonning mintaqadagi faolligi kuchaydi.

Biroq inson huquqlari masalasida keskinliklar hamkorlikni cheklab qo‘ydi. 2010-yillarda “C5+1” formati orqali mintaqaviy integratsiyani rag‘batlantirishga urinishlar qilindi. O‘zbekiston “ko‘p vektorli” tashqi siyosat orqali yirik davlatlar bilan muvozanatni saqladi. 2016 yildan keyin AQSH–O‘zbekiston aloqalari iqtisodiy va xavfsizlik yo‘nalishida faollashdi. Shu bilan birga inson huquqlari masalasi dolzarb muammoligicha qoldi. 2020-yillarda Rossiya va Xitoy ta’sirining ortishi Tashkentning yo‘nalishlarini qayta belgilashga majbur qildi. 2024 yilda Rossiya bilan yadro energetikasi bo‘yicha bitimlar energetik xavfsizlikda burilish yasadi. Natijada, AQSH siyosati integratsiya va barqarorlikka qaratilgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston ko‘p vektorli siyosati bilan mintaqada faol o‘yinchi sifatida shakllandi.

Kalit so‘zlar: *AQSH siyosati, Markaziy Osiyo, O‘zbekiston, geosiyosat, xavfsizlik ko‘p vektorli siyosat, integratsiya, barqarorlik, hamkorlik, rivojlanish, inson huquqlari, demokratiya, tashqi siyosat, diplomatiya, mustaqillik, Rossiya, Xitoy, energetika, yadro, iqtisodiyot, strategiya, mintaq, muvozanat, tashabbus, global jarayonlar.*

АННОТАЦИЯ

1991–2024 годы политика США в Центральной Азии была направлена на обеспечение безопасности, стабильности и укрепление демократических институтов. После войны в Афганистане активность Вашингтона в регионе усилилась. Однако разногласия в вопросах прав человека ограничили сотрудничество. В 2010-е годы предпринимались попытки стимулировать региональную интеграцию через формат «C5+1». Узбекистан с помощью «многовекторной» внешней политики сохранял баланс с ведущими державами. С 2016 года отношения США и Узбекистана активизировались в экономической и военно-политической сферах. В то же время проблема прав человека оставалась актуальной. В 2020-е годы рост влияния России и Китая заставил Ташкент пересмотреть свои внешнеполитические приоритеты. В

2024 году соглашения с Россией в сфере атомной энергетики стали переломным моментом в обеспечении энергетической безопасности. В итоге, политика США, нацеленная на интеграцию и стабильность, сочеталась с многовекторной стратегией Узбекистана, укрепившей его роль как активного игрока в регионе.

Ключовие слова: Политика США, Центральная Азия, Узбекистан, геополитика, безопасность, многовекторная политика, интеграция, стабильность, сотрудничество, развитие, права человека, демократия, внешняя политика, дипломатия, независимость Россия, Китай, энергетика, атом, экономика, стратегия, регион, баланс, инициативы, глобальные процессы.

ABSTRACT

From 1991 to 2024, U.S. policy in Central Asia was aimed at ensuring security, stability, and strengthening democratic institutions. After the war in Afghanistan, Washington's activity in the region intensified. However, disagreements over human rights issues limited cooperation. In the 2010s, attempts were made to promote regional integration through the "C5+1" format. Uzbekistan, through its "multi-vector" foreign policy, maintained a balance with major powers. Since 2016, U.S.–Uzbekistan relations have intensified in the economic and security spheres. At the same time, the human rights issue has remained relevant. In the 2020s, the growing influence of Russia and China compelled Tashkent to reconsider its foreign policy priorities. In 2024, agreements with Russia in the field of nuclear energy marked a turning point in ensuring energy security. As a result, U.S. policy, aimed at integration and stability, was combined with Uzbekistan's multi-vector strategy, strengthening its role as an active player in the region.

Keywords: U.S. policy, Central Asia, Uzbekistan, geopolitics, security, multi-vector policy, integration, stability, cooperation, development, human rights, democracy, foreign policy, diplomacy, independence, Russia, China, energy, nuclear, economy, strategy, region, balance, initiatives, global processes.

KIRISH

Markaziy Osiyo mustaqillikka erishganidan so'ng, AQSH ushbu mintaqaga nisbatan o'z tashqi siyosatini shakllantirdi. Siyosatning asosiy maqsadi xavfsizlikni ta'minlash, iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash va demokratik institutlarning shakllanishiga yordam berish edi. O'zbekiston esa o'zining qulay geosiyosiy o'rni, resurslari va tranzit salohiyati sabab mintaqadagi muhim davlat sifatida alohida e'tibor markazida bo'ldi. 1991–2024 yillarda AQSH–O'zbekiston munosabatlari turli

bosqichlardan o'tdi, bu jarayonda ichki siyosat, mintaqaviy kuchlar raqobati va xalqaro vaziyat hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qildi.

1991–2001 yillar: Mustaqillik va dastlabki aloqalar O'zbekiston 1991 yilda mustaqillikka erishgach, AQSH yangi mustaqil davlatni tan olib, diplomatik aloqalarni o'rnatdi. Dastlabki bosqichda Vashingtonning asosiy e'tibori mustaqillikni mustahkamlash, iqtisodiy islohotlarni qo'llab-quvvatlash va bozor iqtisodiyotiga o'tishda yordam ko'rsatishga qaratildi. Shuningdek, AQSH mintaqada yadroviy qurollarni tarqatmaslik masalasiga katta ahamiyat berdi, chunki sobiq SSSRdan qolgan yadroviy inshootlar xavfsizligi dolzarb edi. Bu davrda munosabatlar ijobiy ruhda kechdi, biroq ular chuqur strategik hamkorlik darajasiga yetmagan edi.

2001–2016 yillar: Terrorizmga qarshi kurash va hamkorlikdagi tangliklar 2001 yil 11 sentyabr voqealaridan so'ng AQSHning Markaziy Osiyoga qiziqishi keskin oshdi. Afg'onistondagi harbiy operatsiyalar uchun O'zbekiston geografik jihatdan muhim tranzit hudud sifatida strategik ahamiyat kasb etdi. 2001 yilda Qarshi–Xonobod (K2) harbiy aviabazasi AQSH qo'shinlari foydalanishi uchun ochildi. Bu O'zbekistonni AQSHning mintaqadagi eng muhim ittifoqchilaridan biriga aylantirdi.

Ammo 2005 yil Andijon voqealaridan keyin inson huquqlari borasidagi keskin tanqidlar va O'zbekiston hukumatining qattiq pozitsiyasi sabab AQSH bilan munosabatlar sovuqlashdi. K2 bazasi yopildi va Tashkent Moskva hamda Pekin bilan yaqinlashishni boshladi. Shu tariqa, AQSHning mintaqadagi ta'siri 2000-yillarning ikkinchi yarmida susaydi.

Shunga qaramay, bu davrda AQSH O'zbekiston bilan savdo, ta'lim va xavfsizlik sohalarida aloqalarni uzil-kesil to'xtatmadi. Ayniqsa, Afg'onistondan yuklarni olib o'tishda “Shimoliy ta'minot yo'lagi” orqali hamkorlik saqlanib qoldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

2016–2024 yillar: Yangi bosqich va ko'p vektorli siyosat 2016 yilda yangi rahbariyat ish boshlagach, O'zbekistonning tashqi siyosati liberallashti va mintaqa davlatlari bilan integratsiya jarayonlari faollashdi. Bu o'zgarish AQSH bilan munosabatlarni ham yangi bosqichga olib chiqdi. 2018 yilda Prezident Shavkat Mirziyoyevning AQSHga rasmiy tashrifi ikki tomonlama hamkorlikda burilish nuqtasi bo'ldi. Xavfsizlik, iqtisodiyot, investitsiya va ta'lim sohalarida yangi bitimlar imzolandi.

Shu bilan birga, AQSHning mintaqaga nisbatan siyosati “C5+1” formatida shakllandi. Ushbu mexanizm Markaziy Osiyo davlatlari bilan kollektiv muloqotni yo'lga qo'yib, iqtisodiy integratsiya, ekologiya va xavfsizlik masalalarini muhokama qilish imkonini berdi. O'zbekiston esa ushbu format doirasida mintaqada muvozanatli tashabbuskor sifatida faol qatnashdi.

2020-yillarda esa mintaqada Rossiya va Xitoyning iqtisodiy hamda geosiyosiy ta'siri ortdi. Xususan, “Bir kamar – bir yo'l” tashabbusi doirasida Xitoy bilan savdo-investitsion aloqalar kengaydi, Rossiya bilan energetika va harbiy sohada hamkorlik mustahkamlandi. 2024 yilda Rossiya bilan yadro energetikasi bo'yicha bitim imzolanishi O'zbekistonning energetik mustaqilligini ta'minlashda muhim qadam bo'ldi. Bu esa O'zbekistonning ko'p vektorli siyosatini yanada mustahkamlab, yirik davlatlar o'rtasida muvozanatni saqlash imkonini berdi.

2017 yildan boshlab Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston tashqi siyosatida sifat jihatidan yangi davr boshlandi. Yangi rahbariyatning ochiqlik va mintaqaviy hamkorlik siyosati O'zbekistonning xalqaro maydondagi rolini kuchaytirdi. Bu davrda AQSHning mintaqaga nisbatan siyosati ham yangicha mazmun kasb etdi: u xavfsizlik, iqtisodiy hamkorlik, siyosiy islohotlarni qo'llab-quvvatlash va mintaqaviy integratsiyani rivojlantirishga qaratildi. 2017–2025 yillar oralig'idagi jarayonlar O'zbekistonning ko'p vektorli tashqi siyosati doirasida AQSH, Rossiya va Xitoy bilan muvozanatni saqlashga intilishi bilan ajralib turadi.

2017–2018 yillar: O'zbekiston tashqi siyosatida yangi davr: 2017 yilda Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan tashqi siyosatda ochiqlik va pragmatizm kuchaydi. O'zbekistonning qo'shni davlatlar bilan chegaraviy, transport va iqtisodiy masalalarni hal etishga qaratilgan faol diplomatiyasi AQSH tomonidan ham qo'llab-quvvatlandi. 2018 yilda Prezident Mirziyoyevning AQSHga rasmiy tashrifi ikki tomonlama aloqalarda yangi bosqichni boshlab berdi. O'zbekiston va AQSH o'rtasida xavfsizlik, iqtisodiy islohotlar, investitsiyalar va ta'lim sohalarida hamkorlikni kengaytirishga qaratilgan kelishuvlar imzolandi. Shu bilan birga, Vashingtonning mintaqaga yondashuvi “C5+1” muloqot formati orqali kollektiv hamkorlikni rag'batlantirish bilan ifodalandi.

2019 yilda AQSH Markaziy Osiyo uchun yangi strategiyasini e'lon qildi. Unga ko'ra, asosiy vazifalar – davlatlarning suverenitetini mustahkamlash, iqtisodiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash va terrorizmga qarshi kurash edi. O'zbekiston bu strategiyaning asosiy hamkorlaridan biri sifatida ko'rildi. 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi mintaqaviy va global iqtisodiyotga jiddiy zarba berdi. AQSH O'zbekistonga sog'liqni saqlash, gumanitar yordam va iqtisodiy tiklanish jarayonida ko'mak ko'rsatdi. Shu bilan birga, pandemiya Rossiya va Xitoyning mintaqadagi faoliyatini ham kuchaytirdi, bu esa Tashkentning geosiyosiy muvozanat siyosatini yanada dolzarb qildi. 2021 yilda AQSH qo'shinlarining Afg'onistondan chiqarilishi Markaziy Osiyo uchun yangi xavfsizlik sharoitini yuzaga keltirdi. O'zbekiston uchun bu jarayon ikki tomonlama ahamiyat kasb etdi: bir tomondan, mintaq xavfsizligiga tahdidlar kuchaydi, ikkinchi tomondan esa, Tashkent mintaqaviy diplomatiya va

vositachilikda faol ishtirok etish imkoniyatini qo'lga kiritdi. AQSH esa "C5+1" doirasida Markaziy Osiyo davlatlari bilan iqtisodiy integratsiya, transport koridorlari va ekologiya masalalarida muloqotni kengaytirdi.

Bu davrda O'zbekiston ichki iqtisodiy islohotlarni jadallashtirib, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga katta e'tibor qaratdi. AQSH kompaniyalari bilan energetika, IT, qishloq xo'jaligi va ta'lim sohalarida hamkorlik loyihalari amalga oshirildi. Shu bilan birga, inson huquqlari va demokratik islohotlar masalasi hamon AQSH–O'zbekiston muloqotining dolzarb yo'nalishi bo'lib qoldi. 2024 yilda Rossiya bilan yadro energetikasi sohasida hamkorlikni chuqurlashtirish O'zbekistonning energetik xavfsizligini ta'minlash yo'lida muhim qadam bo'ldi. Shu bilan birga, Xitoyning "Bir kamar – bir yo'l" tashabbusi doirasidagi investitsiyalar ham ortib bordi. Bu jarayonlar O'zbekistonning ko'p vektorli tashqi siyosatini mustahkamlab, katta davlatlar o'rtasida muvozanatni saqlash zarurligini ko'rsatdi. AQSH esa mintaqaga texnologik hamkorlik, iqtisodiy diversifikatsiya va xavfsizlik sohalarida yangi tashabbuslar bilan chiqishda davom etdi.

XULOSA

2017–2025 yillar O'zbekiston va AQSH munosabatlari hamda mintaqadagi geosiyosiy jarayonlar uchun muhim davr bo'ldi. AQSH siyosati Markaziy Osiyoda barqarorlik, integratsiya va suverenitetni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lsa, O'zbekiston o'zining ochiq va ko'p vektorli tashqi siyosati orqali bu imkoniyatlardan samarali foydalandi. Shu tariqa, Tashkent mintaqada nafaqat AQSH, balki Rossiya va Xitoy bilan ham muvozanatli aloqalarni yo'lga qo'yib, mustaqil va faol geosiyosiy sherik sifatida shakllandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent, 2021.
2. Abdullayev, R. O'zbekiston tashqi siyosatining yangi yo'nalishlari va xalqaro hamkorlik. Toshkent: Fan, 2021.
3. Dadabaev, T. Uzbekistan's Foreign Policy under President Mirziyoyev: Continuity and Change. Central Asian Affairs, 2019.
4. Cornell, S. E., Starr, S. F. Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring Central Asia-Caucasus Institute, 2018.
5. Peyrouse, S. Emerging Trends in Central Asian Foreign Policies. Silk Road Paper, Johns Hopkins University, 2020.
6. Starr, S. F., Cornell, S. E. The Long Game on the Silk Road: US and EU Strategy for Central Asia and the Caucasus. Rowman & Littlefield, 2018.
7. Allison, R. Geopolitical Change and Central Asia: U.S., China, and Russia in Competition. International Affairs, 2022.